

Tosikertomuksia vedestä

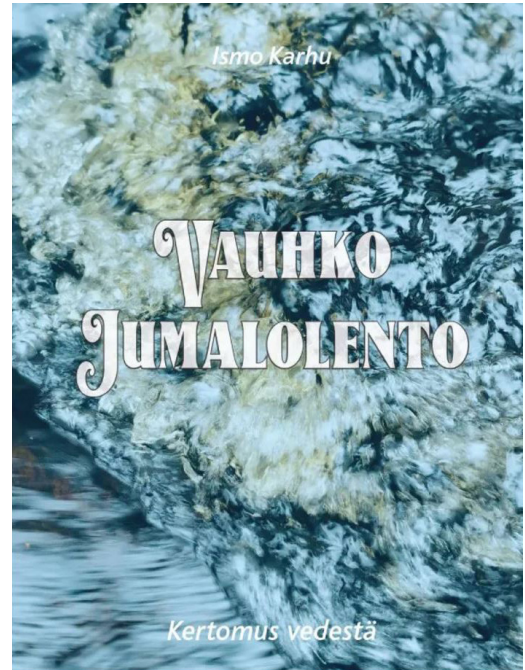
Juhani Päivänen

*Ismo Karhu: Vauhko Jumalolento.
Kertomus vedestä. Väyläkirjat 2022. 268 s.*

Saatesanat houkuttelevat lukijan tutustumismatkalle veteen. Kirjan motto on lainaus Antoine de Saint-Exupéry’lta: ”*Sinussa ei ole makua, väriä eikä tuoksua, sinua ei voi määritellä*”. Maapallon vesi on jatkuvassa kierrossa ilmakehässä, maanpinnalla ja maaperän pintakerroksissa, joten vettä ei voi sanoa olevan liikaa tai liian vähän. Vedellä on kuitenkin ratkaiseva merkitys elolliselle luonnolle, ja aika- ja paikkasidonnainen tarkastelu voi osoittaa joko veden äärimmäisen niukkuuden elintoimintojen kannalta tai sen liiallisuuden esimerkiksi maankäytön näkökulmasta. Kirjoittaja tarkastelee tätä dilemmaa käyttämällä maantieteellisenä esimerkkinään Kainuun vaaroilta ensimmäiset vetensä keräävien ja Perämereen laskevien isojen jokien valuma-alueita.

Kirjan lähestymistapa alkaa pienipiirteisestä joen alkulähteen etsinnästä ja laajenee virtausten mukana kattamaan kolmen joen valuma-alueen ja kahden maakunnan. Lukijan vesitaloudellista tietämystä ja ymmärrystä laajennetaan aina globaaliin mittakaavaan asti. Tarkastelukehysten laajentaminen soljuu luontevasti kuin vesi uomassaan. Tietokirjan rakenne osoittautuu sekä innovatiiviseksi että hauskaksi, ja sitä täydentää elävä kieli. Tiedon popularisointi ei ole vakavaa puuhaa, kunhan faktat ja anekdootit erottuvat toisistaan. Tässä Ismo Karhu on todella onnistunut.

Kertomuksellisessa tietokirjassa matkataan aluksi Pohjanlahden ja Viananmeren vedenjakajalta kohti länttä, tehden havaintoja matkan varrella. Ensimmäisenä tavoitteena on löytää Oulu-, Kiiminki- ja Iijoen vesien jakopiste. Todellinen geologinen vedenjakaja sijaitsee jossain louhikkoisen mäen uumenissa. Ensimmäiset pintavesipurkautumat, eli Iijoen ja Kiiminkijoen alkulähteet, löytyvät kovalta maalta. Oulujokeen suuntautuvien vesien maanpinnalla havaittavaksi

alkuesiintymäksi tulkitaan pieni, metsäojitettu suopainanne, jota pieni lähde ruokkii. ”*Suuretkin joet saavat alkunsa pienestä vedestä*.”... ”– *Vesi ottaa kulkiessaan tarkasti huomioon maaston muodot. Se valitsee aina helpoimman reitin. Matkan pituus ei vaikuta valintaan*.”

Kirjoittajan vesireittejä seuraileva tarinamatka jatkuu Oulujoen vesistön latvavesiltä kohti Kainuun merta, Oulujärveä. Tehdään havaintoja, jotka sidotaan vahvaan maantieteelliseen ja historialliseen tietopohjaan: Järvi kallistuu koko ajan kohti itää, koska maa kohoaa länsipäässä itärantaa nopeammin. Oulujärven Ärjänselällä vettä näkyy ”*silmän kantaman takarajalle*”. Katsoessaan horisonttiin ”*voi aavistaa maapallon pyöreiden*”(s. 40).

Vaaranlakikuusikossa kirjoittaja jää pohtimaan muurahaiskeon ’välipohjan’ vesieristeitä. Kekojen yläosien rakenne on harva, mutta isoissa

keoissa vettä huonosti läpäisevä, tiivis kerros näyttäisi olevan vakiosyvyydellä ja muodoltaan kumpumainen. Se suuntaa ison sateen vedet harvan ja tiiviin kerroksen rajapinnan tuntumassa keon reunoille (s. 51–53). Onko tässä analogiaa kohosuon ekohydrologiaan? Kun vesi ei pääse tunkeutumaan alaspäin, se liikkuu vähimmän vastuksen suunnassa kohti kohosuon laidetta – tai suurkeon reunamia. Ilmivedellä on taipumus kulkea alaspäin, kun taas höyrynä vesi pyrkii ylöspäin.

Kainuusta siirrytään soiden maahan, Pohjois-Pohjanmaalle. Olvassuon alue, ympäröivine suojeleusoineen, nostetaan luonnontilaisten soiden joukossa viimeiseksi todelliseksi suoerämaaksi napapiirin eteläpuolella.

Kirja palauttaa mieleen suoprofessorien, Leo Heikurainen ja Olavi Huikari, keskenään kiistelevät teoriat suon vesitalouden luonteesta: pesusieni vai pesuvati. Empiria tukee molempia teorioita: kuivunut pintaturve muistuttaa pesusientä, märkä suo on täysi pesuvati. Lukuun 'Soiden maa' sisältyy useita havaintoja ja oivalluksia suon ja veden liitosta, jotka on punottu sanallisesti hauskaan muotoon: ”*Suo on hidasliikkeinen vesi, jähmettynyt järvi*”. ”*Rahkasammalen kutsumus on veden varastointi*”. ”*Suot ovat keskikesällä valuttaneet kaiken ylimääräisen vetensä, ja lopusta turve pitää tiukasti kiinni*” (s. 87–90). Eittämättömästi sanottu!

Veden ja ihmisen suhde Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun maakunnissa on muuttunut radikaalisti lyhyellä aikajänteellä – vain parissa miespolvessa. Ennen vesivoiman laajamittaista hyödyntämistä ihmiset olivat sopeutuneet elelemään veden sanelemin ehdoin: veden avustamana kuljettiin ja kuljetettiin. Luonto kasvatti rajoitteidensa puitteissa tuotteita keräilytalouteen. Pienimuotoisesti luontoa avitettiin tulvittamalla sarasoita luonnonniityiksi ja padoilla ja myllyillä korvattiin lihasenergiaa.

Sittemmin vesiväylät valjastettiin valtion myötävaikutuksella sähköntuotantoon, soita ojitettiin metsänkasvulle ja raivattiin pelloiksi. Vaihtoehdot olivat vähissä.

Ismo Karhu suhteuttaa Pyhäkosken rakentamisen Kiinan pisimmän joen Jangtsen Kolmen rotkon patoon voimalaitoksineen, joka tuottaa vain puolitoista prosenttia maan sähköstä. Val-

mistuessaan Pyhäkosken voimalaitos tuotti peräti 10 % Suomen sähköntuotannosta!

Tekstin lomaan on ujutettu kiinnostavaa hajatieta, kuten että vaaranlakikylien väki jäi uimataidottomaksi järvien puutteen vuoksi (s. 50). Joskus suomen kielen elävä käyttö voi kuitenkin johtaa väärinkäsityksiin. Väite, että vaaranlaen talvivesi – lumi, kuura ja tykky – ’hyväksyy’ puulajeista vain kuusen, lienee epätosi (s. 51). Todennäköisemmin kuusi on sopeutunut olosuhteisiin kasvattamalla kapean latvuksen.

Termien ja käsitteiden käyttö on yleisesti ottaen tavattoman huolellista. ’Jääne’-termi ei kuitenkaan ole oikea, kun puhutaan muinaisjäännöksistä tai vanhan portin tai niittysaunojen jäännöksistä (s. 40, 80, 90). Aikoinaan opetin metsäylioppilaille Kielitoimiston sanakirjaan tukeutuen, että jääne on laji, yksilö tai tapa, joka on jäänyt edustamaan muuten jo hävinnyttä kantaa, kuten Saimaannorppa tai järviruoko paksaturpeisella kohosuolla. Jäännös tarkoittaa puolestaan jäljelle jäänyttä osaa jostakin häviävästä kokonaisuudesta, esimerkiksi turve muodostuu kuolleitten kasvinosien jäännöksistä. Myös muinaismuistolain suojelemat kohteet ovat jäännöksiä.

Jos olisin vielä virassa, ottaisin Ismo Karhun kirjan vähintäänkin oheislukemistoksi tutkinto-vaatimuksiin.